

Siedma konferencia ministrov životného prostredia a proces Životné prostredie pre Európu z pohľadu mimovládnej a akademickej sféry

Huba, M., Dlouhý, J., Dlouhá, J.: *Seventh Environmental Ministers Conference and Process Environment for Europe from Non-Governmental and Academic Sphere Perspective. Životné prostredie*, 2011, 45, 6, p. 290 – 294.

Representatives of 70 international, European and national environmental citizens organizations (ECOs) from 30 countries met under the auspices of the European ECO Forum in Astana, to formulate their demands and recommendations to the governments at the Seven UNECE European Environmental Ministers Conference *Environment for Europe*, taking place in Astana in September 2011. The result was an Astana declaration dealing with four basic topics: Green Economy, Water and Water-Related Eco-Systems, Water and Green Economy. *Environment for Europe* process should continue and strengthened. They support the initiative to promote a transition to a green economy and higher resource efficiency. The green economy should improve the quality of life for all within the carrying capacity of the Earth. Necessary is the cooperation of all sectors – governments, business and civil society – to develop markets with responsible consumers and producers. For a transfer towards the green economy, there needs to be a balance between water resources availability and human and nature's water demands. With deep regret they realise that from one Conference to another one Ministerial Declarations become more declarative and concrete decisions and action points are lacking. The authors of this article are co-authors of the Astana declaration.

Key words: *Environment for Europe* process, Seventh Ministerial Conference, Astana Declaration, non-governmental organisations, academies, UNECE, European ECO Forum

Dvadsať rokov po prvej paneurópskej konferencii životného prostredia v Dobříši blízko Prahy, kde sa zároveň začali písať dejiny procesu *Životné prostredie pre Európu* (*Environment for Europe* – EfE), sa v kazašskej Astane v septembri 2011 konala v poradí už siedma podobná konferencia. Uskutočnila sa po prvý raz mimo Európu (v zmysle regionálneho členenia OSN patrí aj Kazachstan do regiónu Európskej hospodárskej komisie – EHK, UNECE) a prvý raz po reforme EfE, na ktorej sa dohodli ministri počas šiestej konferencie v Belehrade. Ústrednými témami siedmej ministerskej konferencie boli *zelená ekonomika* a *voda*.

Zameranie konferencie na dve konkrétne témy znamenalo na jednej strane skutočné zefektívnenie práce a treba konštatovať, že niektoré vystúpenia politikov v rámci diskusií k zelenej ekonomike boli veľmi zaujímavé a že bolo badať, že väčšina európskych politikov a stratégií vidí v aplikácii environmentálne priaznivých postupov a vo využití najnovších úsporných technológií cestu z ekonomickej krízy. To zrejme súvisí s trendom presadzujúcim sa v oblasti podnikania, kde progresívne ekonomické subjekty už pochopili, že „*business as usual*“ nemôže dlhodobo prosperovať ani ekonomicky a že oblasť starostlivosti

o prostredie je potenciálne obrovským trhom pracovných miest a príležitostí. Na strane druhej tým prakticky úplne vypadla zo zreteľa politikov iná téma, ktorá vyžadujú väčší duchovný vklad a dlhodobejšie uvažovanie zo strany vládnych inštitúcií – predovšetkým biodiverzita (a krajina), ktorá bola jedným z významných motívov minulej konferencie, kedy EÚ vyhlasovala celkom vážne mienený (aj keď zrejme reálne nesplniteľný) záväzok zastaviť pokles biodiverzity v EÚ do roku 2010. Taktiež iný významný okruh zodpovednosti národných vlád – ich záväzok, týkajúci sa presadzovania hodnôt udržateľnosti vo výchove a vzdelávaní – sa v Astane piliš nezmieňoval, aj keď podpora tejto témy zaznela niekedy aj z nečakaných úst, napríklad pri vystúpení českého námestníka ministra priemyslu (ktorý však za danú oblasť zodpovednosť nenesie – ako sa to niekedy stáva, výchova tak môže byť aj témou únikovou).

Odborný a strategický prínos

Medzi pozoruhodné produkty, výsledky a prínosy, ktoré súvisia s konferenciou v Astane, patria: čiastočné zefektívnenie procesu EfE, ministerská deklarácia z Astany, ambiciózná a rovnoprávna účasť zástupcov mimovládnych organizácií (MVO) na plenárnych zasadaniach i okrúhlych stoloch, rokovanie predstaviteľov Európskeho EcoFora s ministrom životného prostredia Poľska, ako predsedajúcej krajiny EÚ a so zástupcami Európskej komisie, Cena Josefa Vavrouška udelená EHK OSN na čele s jej výkonným tajomníkom Jánom Kubišom, samostatné sprievodné podujatie *Spo-mienka na Dobříš*, „bezpapierová“ – elektronická podoba fungovania prípravy a priebehu konferencie, prezentácia Analýzy hodnotení (EEA), Správa Životné prostredie Európy – Stav a výhľad 2010 (EEA), Druhé hodnotenie cezhraničných riek, jazier a podzemných vôd (UNECE), Udržateľná spotreba a výroba v juhovýchodnej Európe, v južnej Európe, na Kaukaze a v Strednej Ázii (EEA, UNEP), Doprava, zdravie a životné prostredie: trendy a vývoj v UNECE a európskom regióne WHO (UNECE, WHO), Aplikácia strategického environmentálneho hodnotenia – sprievodca pozitívnymi príkladmi rozvojovej spolupráce (OECD), Astanská vodná akcia (UNECE)

Prezidentský palác v strede hlavného mesta Kazachstanu (2011). Foto: Mikuláš Huba

a niektoré ďalšie správy, dokumenty a iniciatívy, ktoré sa prezentovali v priebehu konferencie a na sprievodných podujatiach. Odborný prínos podujatia sa skoncentroval najmä do podoby 43 oficiálnych a viacerých neoficiálnych či ad hoc sprievodných podujatí, ktoré sa venovali širokému spektru problémov súvisiacich so životným prostredím Európy: od ekonomických nástrojov v prospech životného prostredia, cez ekosystémové služby, zmenu klímy, partnerstvá vo sfére vody a cezhraničnú spoluprácu vo vodnom hospodárstve, chemickú bezpečnosť, vplyv pesticídov, zvyšovanie energetickej účinnosti, environmentálny monitoring, zdieľanie informácií, posudzovanie vplyvov na životné prostredie a strategické environmentálne hodnotenie, integrované prístupy k životnému prostrediu až po úlohu vzdelávania pre (trvalo) udržateľný rozvoj pri ozelenení ekonomiky. Organizátormi týchto, zväčša starostlivo pripravených sprievodných podujatí, boli UNECE, UNDP, UNEP, FAO a ďalšie v štruktúre OSN, ako aj EEA, Globálne vodné partnerstvo, REC, GEF, ako aj jednotlivé vlády či ministerstvá.

Oproti minulým konferenciám došlo taktiež k výrazne väčšiemu zapojeniu ďalších hráčov (*stakeholderov*), predovšetkým z podnikateľského sektoru, aj keď toto zapojenie bolo menšie, než očakávania organizátorov.

Výsledkom konferencie neboli žiadne ďalšie medzinárodné dohody (čo však bolo v súlade s dohodnutými pravidlami v rámci reorganizácie procesu EfE). Ešte počas konferencie bola zrejme snaha niektorých delegácií (zvlášť USA) o ukončenie celého procesu, nakoniec však prevážil názor, že proces EfE bude pokračovať.

Počas registrácie účastníkov siedmej ministerskej konferencie Životné prostredie pre Európu (Astana, Kazachstan, 2011). Foto: Mikuláš Huba

čovať ďalšou konferenciou po približne piatich rokoch. Zatiaľ sa nerozhodlo, kto ju bude organizovať.

Kazašská vláda pri tejto príležitosti predstavila svoju regionálnu iniciatívu *Zelený most*, v ktorej sa snažila presadiť Kazachstan ako rozhodujúceho „hráča“ v stredoázijskom priestore, ktorý by mal zabezpečiť prepojenie medzi európskym a ázijským regiónom.

Účasť zástupcov MVO na tejto ministerskej konferencii bola výrazne poznamenaná ekonomickou krízou. Tradiční podporovatelia účasti MVO, či už Európska komisia, škandinávské štáty či Holandsko, tentoraz neboli ochotní podporiť účasť finančne, a tak nakoniec sa najväčším sponzorom účasti MVO stal Kazachstan, ktorý ju hradil 40 účastníkom. Po prvý raz sa nepodarilo uskutočniť prípravné stretnutie MVO, ktoré bývalo tradične rok pred ministerskou konferenciou (napr. v decembri roku 2002 v Bratislave ako príprava na kyjevskú konferenciu), organizačná príprava nebola zastrešená žiadnou veľkou medzinárodnou environmentálnou organizáciou (predtým to bolo *European Environmental Bureau*) a vo vlastnej Astane silne prevažovali predstavitelia MVO z krajín bývalého ZSSR, a tak rokovacím jazykom bola často namiesto angličtiny ruština. Napriek všetkým prekážkam sa dokázali zástupcovia MVO veľmi efektívne zorganizovať, predniesť svoje príspevky, požiadavky a odporúčania na všetkých plenárnych zasadaniach konferencie a boli tiež aktívnymi (občas dokonca skoro jedinými aktívnymi) účastníkmi jednotlivých okrúhlych stolov.

Mimovládne organizácie majú tradične lepšiu možnosť i schopnosť pomenovať existujúce problémy

pravým menom a vyžadovať ich nápravu; dokážu tiež reflektovať témy konferencie i prebiehajúce rokovania a zaujať k nim vlastný, väčšinou veľmi aktívny postoj, a napokon predkladajú i konkrétne návrhy praktických opatrení, ktoré by sa mohli stať hmatateľným výstupom ministerských rokovaní. Svoje celkové stanovisko k ministerskej konferencii v Astane MVO tentoraz sformulovali vo vlastnej deklarácii, ktorá sa usilovne pripravovala pred i počas celej konferencie. Túto deklaráciu nájdete na stránkach EcoFora (<http://www.eco-forum.org/documents/ECO-Forum-Statement-Astana-final.pdf>) a preklad jej podstatných častí nájdete v druhej časti tohto príspevku a vo väčšom rozsahu na *www.*

changenet.sk (Huba, 2011). Všeobecne možno konštatovať, že zaujímavé závery v rámci procesu EfE v roku 2011 prinieslo práve toto neoficiálne rokovanie, kým záverečný dokument ministerskej konferencie sa závažným formuláciám vyhýbal a zostal len pri všeobecných vyhláseniach.

Astanská deklarácia mimovládnych organizácií

Pohľad občianskych environmentálnych organizácií na proces *Životné prostredie pre Európu* i na konkrétne environmentálne problémy regiónu EHK a návrh na ich riešenie v integrovanej podobe obsahuje Astanská deklarácia, ktorú prijalo plenárne zasadanie Európskeho EcoFora 21. 9. 2011 (oficiálne: *Astanská deklarácia o paneurópskej agende pre konferenciu ministrov životného prostredia v Astane*). V súlade s tematickým zameraním celej konferencie deklarácia má štyri hlavné časti: (1) Zelená ekonomika: nielen technologický zlepšenie; (2) Voda a s vodou súvisiace ekosystémy; (3) Voda a zelená ekonomika; (4) Proces *Životné prostredie pre Európu* (EfE) by mal pokračovať a zosilniť. Okrem iného sa v nej píše:

Potrebuje sa odpútať od súčasnej posadnutosti rastom HDP a nahradiť ju smerovaním k ekonomickej prosperite a bezpečnosti pre všetkých, v medziach únosnej kapacity Zeme. Materiálne bohatstvo nemôže byť jediným kritériom prosperity. Potrebuje sa uplatňovať hodnoty a normy, ktoré sú v súlade s udržateľným spôsobom života.

Iniciatívy súvisiace s ozelenením ekonomiky sa musia zamerať na životné štýly a hodnoty, ktoré sú v pozadí neudržateľných vzorcov spotreby, upúšťať od neudržateľných ekonomických aktivít a zabezpečiť spravodlivú distribúciu zdrojov. Treba podporiť integráciu konceptu rozumnej do-

statočnosti do vzdelávacích systémov, zvyšovania verejného povedomia a označovania výrobkov.

Na meranie pokroku potrebujeme zaviesť nový súbor nástrojov, indexov a indikátorov. Musíme si konečne uvedomiť, že príroda je základ nášho života a predpoklad dlhodobej prosperity našich spoločností, a nie neobmedzený zdroj hospodárskeho rastu, ako sa stále ešte chápe v súčasnosti. Základom nášho hospodárskeho napredovania by sa mal stať rozvoj ľudského kapitálu.

Technologické riešenia a vyššia efektívnosť vo využívaní zdrojov nestačia, pretože rastúca spotreba a populačný tlak vedú aj pri zvýšenej efektívnosti k stále väčšej exploatacii zdrojov. Súčasný životný štýl sú závislé od nadspotreby prírodných zdrojov. Konečný svet prírody jednoducho nemôže uspokojiť nekonečný rast. Musíme brať do úvahy sociálne a biofyzikálne limity ekonomického rastu. Potrebujeme definovať a rešpektovať tieto limity.

Súčasný finančný systém nepodporujú aktívne ozelenenie ekonomiky, voláme preto po adekvátnej regulácii finančných trhov, reforme medzinárodných finančných mechanizmov, integrácii prírodného kapitálu do národného účtovníctva, zahrnutí externalít do cien a prijatí nových mechanizmov, ako je transakčná daň, platby za ekosystémové služby a pod.

Stále aktuálnou požiadavkou je mobilizácia finančných zdrojov a kapacít na odstránenie starých environmentálnych záťažů. S tým súvisí aj urýchlené odstavenie zastaraných jadrových reaktorov, prechod na bezjadrovú energetiku a väčšia pozornosť venovaná celému cyklu od ťažby uránu až po problematiku jadrového odpadu.

Celý región EHK potrebuje regionálny rámec a cestovnú mapu smerovania k udržateľnej spotrebe a zelenej ekonomike. Tento región by mal hrať vedúcu úlohu v tejto sfére v rámci prípravy Summitu Rio + 20 i po ňom. Okrem vyššie uvedených požiadaviek by sa v ňom mala venovať pozornosť odpútaniu sa od zavádzajúcich ukazovateľov typu HDP a škodlivých dotácií, desaťročnému rámcovému programu udržateľnej spotreby a výroby, stratégií vzdelávania trvalo udržateľného rozvoja, monitorovacieho a hodnotiaceho systému a i.

V časti týkajúcej sa vody a s vodou súvisiacich ekosystémov sa žiada okrem iného zlepšiť manažment vodných zdrojov v cezhraničnom kontexte, znížiť znečistenie z ťažby surovín, ako aj jadrového a priemyselného znečistenia. Riziko znečistenia podzemných vôd z ťažby uránu je zvlášť aktuálne práve v regióne Strednej Ázie.

Ďalšou rizikovou oblasťou, vyžadujúcou zvýšenú pozornosť, je znečistenie vôd z poľnohospodárstva. Týka sa to ako súčasných praktík, tak aj tzv. zabudnutých pesticídov z minulosti.

Veľká časť obyvateľov regiónu EHK – najmä na vidieku – stále ešte trpí v dôsledku nedostatku zdravotne vyhovujúcej pitnej vody a adekvátnej sanitácie. Situácia v mnohých krajinách východnej časti regiónu sa za uplynulých 20 rokov dokonca zhoršila.

EcoForum preto apeluje na vlády, ktoré tak dosiaľ neurobili, aby prijali programy na spôsob Astanskej vodnej akcie, ratifikovali Dohovor o cezhraničných vodách a Protokol o vode a zdraví, zabezpečili zásobovanie pitnou vodou a sanitáciu pre ľudí na vidieku.

Čo sa týka 3. časti, teda vzťahu medzi vodou a zelenou ekonomikou, sa vo vzťahu k vládám požaduje, aby sa ciele šetrenia s vodou integrovali do hospodárskych sektorových stratégií. Pre všetky povodia by sa mali prijať ciele redukcie využívania vodných zdrojov a zlepšiť cezhraničnú spoluprácu v oblasti manažmentu povodí.

Z hľadiska inštitucionálneho je najdôležitejšia 4. časť memoranda, kde sa okrem iného konštatuje vysoká hodnota procesu EfE ako užitočného a efektívneho nástroja medzinárodnej spolupráce. Počas 20 rokov svojej existencie tento proces hral vedúcu úlohu pri rozvoji programov, plánov a stratégií na zlepšenie kvality životného prostredia v regióne EHK. Viaceré iniciatívy, ktoré vzišli z tohto procesu, môžu slúžiť ako vzor pre iné regióny, napr. Environmentálny akčný plán pre krajinu strednej a východnej Európy, Paneurópska stratégia biologickej a krajinskej diverzity, Aarhuský dohovor či stratégia vzdelávania trvalo udržateľného rozvoja.

Tieto a ďalšie výsledky EfE procesu predstavujú významný príspevok k riešeniu environmentálnych problémov a iniciovaniu množstva aktivít na regionálnej, národnej i miestnej úrovni. V rámci EfE vznikol aj unikátny systém partnerstva Východ-Západ. Od samého začiatku tento proces významne pomáhal tranzitívnym ekonomikám čeliť environmentálnym problémom i celkovej transformácii spoločnosti od totality k demokracii. Napriek rastúcej diverzite tieto krajiny dokázali do značnej miery zjednotiť svoje úsilie na zlepšenie environmentálnej situácie v regióne.

Proces EfE taktiež uviedol do života interakciu medzi vládami a MVO, ktoré sa stali významnými a oficiálne uznávanými partnermi v tomto procese a získali ojedinelú možnosť aktívnej participácie.

V závere deklarácie sa kriticky konštatuje, že od konferencie ku konferencii sú ministerské záverečné dokumenty viac a viac deklaratívne a konkrétne praktické rozhodnutia a akčné body je v nich ťažšie a ťažšie nájsť. Od konferencie ku konferencii sú rozhodnutia **implementovať** niečo stále výnimočnejšie. Musíme myslieť aj na to, ako bude náš EHK región vyzeráť na nadchádzajúcom Summitu Rio + 20 v júni 2012. Bude hanbou, ak sa z priekopníka celého procesu stane náš región spiatočníkom a vízia bývalého ministra J. Vavrouška z prvej EfE konferencie v Dobříši roku 1991 zostane len na papieri. Stále však veríme, že v prípade politickej vôle vlád, a s našou podporou, sa opäť staneme lídrami na globálnej úrovni v úsilí o skutočne udržateľný a zelený rozvoj.

K dokumentom pripraveným v súvislosti s konferenciou v Astane a k ďalším aktuálnym aktivitám zaujali delegáti konferencie EcoFora nasledujúce stanovisko:

- **Analýza hodnotení**
Správa Analýza hodnotení, pripravená Európskou environmentálnou agentúrou, poukazuje okrem iného na nevyhnutnosť posilnenia vzájomných väzieb a hodnotenia politik. Dúfame, že ministri odsúhlasia proces pravidelného hodnotenia a systémového zdieľania environmentálnych informácií naprieč paneurópskym regiónom. Európske EcoForum taktiež víta Druhé hodnotenie cezhraničných riek, jazier a podzemných vôd v regióne EHK. Potešiteľné je aj to, že príprava tohto dokumentu sa diala on-line a bola transparentná a otvorená voči podnetom zvonka.
- **Nové úrady Regionálneho environmentálneho centra**
Z ich pôsobenia v regióne východnej Európy, Kaukazu a strednej Ázie možno vyjadriť sklamanie, keďže sa z nich stalo niečo ako privilegované a od donorov závislé konzultačné firmy, pre ktoré účasť verejnosti nepatrí k prioritám a ktoré nebudia dojem, že by boli efektívne v zmysle cost/benefit analýz. Opätovne apelujeme na zlepšenie situácie v tejto oblasti.
- **Dynamizmus procesu Životné prostredie pre Európu**
EcoForum privítalo rozhodnutie prijaté v roku 2007 v Belehrade, reformovať EfE proces. Zároveň však odmietame to, aby niektoré z krajín EHK zneužívali túto reformu ako zámienu na obmedzovanie procesu EfE a jeho podporných štruktúr. Takéto postoje protirečia ďalšiemu z belehradských rozhodnutí: položiť dôraz na implementáciu dohôd a odporúčaní prijatých na predchádzajúcich ministerských konferenciách. Apelujeme na ministrov, aby so všetkou rozhodnosťou zvýšili dynamiku EfE procesu a uplatnili efektívne politické nástroje v záujme dosiahnutia udržateľnejšej budúcnosti.
- **Viac pozornosti biodiverzite**
So znepokojením konštatujeme, že biodiverzita sa ocitla mimo oficiálnu agendu Astanskej konferencie, napriek tomu, že biodiverzita a ekosystémové služby sú kľúčovými piliermi zelenej ekonomiky. Musíme vládám pripomenúť, že jedným z najdôležitejších výsledkov desiatej konferencie zmluvných strán Dohovoru o biologickej diverzite je prihlásenie sa k Strategickému plánu pre tento Dohovor a k potrebe vyhodnotiť plnenie národných stratégií a akčných plánov v tejto oblasti. Zároveň vítame iniciatívu v prospech Medzivládnej platformy o biodiverzite a ekosystémových službách a apelujeme na vlády, aby ju podporili.
- **Účasť verejnosti v rámci procesu Životné prostredie pre Európu**
Pre nedostatok zdrojov účasť verejnosti na prípravnom procese pred konferenciou v Astane bola dosť skromná.

Napriek tomu, opätovne potvrdzujeme svoj záväzok pokračovať a byť naďalej plnohodnotným partnerom v procese EfE, vrátane organizovania spoločných okrúhlych stolov so zastúpením vlád i MVO a žiadame, aby vlády zaujali podobné stanovisko.

- **Potreba konkrétnych, kvantifikovateľných a časovo ohraničených záväzkov**

Znepokojuje nás nedostatok vyššie uvedených záväzkov v návrhu ministerskej deklarácie. Napriek tomu chceme veriť, že diskusia na tejto konferencii pomôžu zúčastneným krajinám dohodnúť sa na budúcich spoločných aktivitách, ako aj prísť s impulzom v prospech rozvoja spolupráce, vrátane prípravy Summitu o trvalo udržateľnom rozvoji Rio + 20.

Vítame iniciatívu vlády Kazachstanu podporiť prechod k zelenej ekonomike okrem iného prostredníctvom jej iniciatívy Zelený most a tešíme sa na širokú diskusiu a efektívnu účasť verejnosti na nej.

* * *

Ani jedno z vyššie uvedených konštatovaní či odporúčaní nie je úplne objavné alebo revolučne nové. Zároveň mnohé dôležité požiadavky deklarácia neobsahuje, okrem iného preto, lebo jej autori sa zamerali na prioritné témy ministerskej konferencie. Napriek všetkým týmto a prípadným ďalším výhradám je Astanská deklarácia mimovládnych organizácií inteligentným a konzistentným príspevkom do diskusie o želateľnej budúcnosti životného prostredia v Európe i celom regióne EHK OSN. Proces ich prípravy je stelesnením jedného z hlavných princípov (medzinárodných) jednaní o životnom prostredí, ktorý sa zdôrazňuje vo všetkých strategických dokumentoch, prijatých v tejto oblasti: nutnosti zapojení všetkých spoločenských skupín do diskusie o smerovaní k udržateľnejšej budúcnosti.

Literatúra

Huba, M.: Čo sme žiadali a čo navrhovali ministrom v Astane. 2011. (www.changenet.sk)

Prof. RNDr. Mikuláš Huba, CSc., huba@savba.sk
Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava
Ing. Jiří Dlouhý, jiri.dlouhy@czp.cuni.cz
RNDr. Jana Dlouhá, PhD., jana.dlouha@czp.cuni.cz
Centrum pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy, José Martího 2, 162 00 Praha